

O'ZBEKISTONDA DINIYLIK VA DUNYOVIYLIK MUNOSABATLARI

Bobojonova Rihsixon Farhod qizi

*Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti
Ijtimoiy-gumanitar fanlar fakulteti sotsiologiya yo'nalishi 1-bosqich talabasi
rixsixonbobajonova@gmail.com*

Annotatsiya: *Ushbu maqola O'zbekistonda diniylik va dunyoviylik o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni, ularning jamiyat va shaxs rivojiga ta'sirini tahlil qiladi va asosan diniy qadriyatlarning shaxsiy hayotda tutgan o'rni, dunyoviy bilim va zamonaviy tafakkurning esa ijtimoiy faoliyatdagi ahamiyati yoritilgan. Maqolada zamonaviy axborot oqimi, ta'lim jarayonlari va oilaviy tarbiyaning diniy va dunyoviy qarashlar shakllanishiga ta'siri ham qayd etilgan. Olingan natijalar diniy va dunyoviy qadriyatlarni muvozanatda olib borish shaxsning yetukligi va jamiyat taraqqiyoti uchun muhim ekanini ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar: *O'zbekiston, diniylik, dunyoviylik, dunyoviy tafakkur, ta'lim tizimi, ijtimoiy ong, axborot oqimi, ijtimoiy-madaniy jarayonlar, shaxs taraqqiyoti.*

KIRISH

Diniylik va dunyoviylik o'rtasidagi munosabatlar O'zbekiston jamiyatida doimo dolzarb mavzulardan biri bo'lib kelgan. Mamlakatda olib borilayotgan ijtimoiy-siyosiy islohotlar, ta'lim tizimining modernizatsiyalashuvi, axborot texnologiyalarining rivojlanishi hamda global jarayonlarning kuchayishi natijasida diniy va dunyoviy qadriyatlarning yangi shaklda talqin qilinishi kuzatilmoqda.

Bugungi kunda diniylik faqat ibodat yoki diniy marosimlar bilan chegaralanmay, insonning ma'naviy olami, ruhiy poklanishi, axloqiy mezonlari va shaxsiy qadriyatlari sifatida namoyon bo'lmoqda. Diniylik insonning ma'naviy asosini mustahkamlasa, dunyoviylik uning ijtimoiy faolligi va hayotiy qarorlarida yo'naltiruvchi kuch bo'lib xizmat qiladi. Mazkur ikki yo'nalishning uyg'un rivojlanishi jamiyatda barqarorlik, madaniy o'sish va ma'naviy yetuklikni ta'minlaydi.

Dunyoqarashning dunyoviy qatlami esa ilmiy tafakkur, zamonaviy bilimlar, ijtimoiy faollik, huquqiy ong va hayotiy qarorlarni ongli tanlash jarayoni bilan chambarchas bog'liq. Zamonaviy jamiyatda bu ikki tushuncha ko'pincha qarama-qarshi tamoyillar sifatida talqin qilinsa-da, aslida ular bir-birini inkor etmaydi. Aksincha, diniy qadriyatlarning inson ma'naviyatini mustahkamlashi, dunyoviy qarashlarning esa ijtimoiy hayotni izchil rivojlantirishga xizmat qilishi jamiyatda uyg'un tizim shakllanishiga zamin yaratadi.

Ayniqsa yoshlar ongida diniy va dunyoviy qarashlarning muvozanatli shakllanishi, ularning hayotiy pozitsiyasiga, ijtimoiy mas'uliyatiga, ma'naviy barkamolligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

O'zbekistonning tarixiy, madaniy va ma'naviy merosi ham diniy qadriyatlarning jamiyat hayotida chuqur ildiz otganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, mustaqillikdan keyingi davrda dunyoviy davlat tamoyillari, huquqiy asoslar va ijtimoiy institutlar mustahkamlab borildi. Natijada, jamiyatda diniylik va dunyoviylikning uyg'unlashgan modeli shakllana boshladi. Bu jarayonda ta'lim, oilaviy tarbiya, media, axborot oqimi, madaniy an'analar va davlat siyosati muhim o'rin tutadi.

Hujjatlar tahlili. So'nggi besh yil davomida O'zbekistonda diniylik va dunyoviylik munosabatlarini tartibga soluvchi normativ-huquqiy hujjatlar sezilarli darajada takomillashtirildi. Ushbu hujjatlar davlatning dunyoviylik prinsipiga sodiqligini saqlagan holda, diniy erkinliklarni ta'minlash va konfessiyalararo totuvlikni mustahkamlashga qaratilgan.

Mazkur yo'nalishda asosiy huquqiy hujjatlardan biri — 2021-yilda yangi tahrirda qabul qilingan "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi Qonun hisoblanadi. Ushbu qonunda din va davlatning ajratilganligi, barcha diniy konfessiyalarning qonun oldida tengligi hamda dinga e'tiqod qilish yoki qilmaslik erkinligi aniq belgilab qo'yilgan[3]. Tadqiqotchilar ushbu hujjatni O'zbekistonda diniylik va dunyoviylik o'rtasidagi huquqiy muvozanatni ta'minlovchi asosiy normativ baza sifatida baholaydilar.

2022–2023-yillarda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining yangi tahriri ham diniylik va dunyoviylik munosabatlariga oid normalarni mustahkamlandi.

Xususan, Konstitutsiyada O'zbekistonning dunyoviy davlat ekanligi, diniy tashkilotlarning davlatdan ajratilganligi hamda vijdon erkinligi kafolatlari alohida moddalarda mustahkamlandi. [6] Bu hujjat diniy siyosatning konstitutsiyaviy asoslarini yanada aniq va izchil shakllantirdi. Shuningdek, Prezident farmonlari va qarorlarida diniy-ma'rifiy sohani rivojlantirish, ekstremizm va radikalizmga qarshi ma'rifiy yo'l bilan kurashish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Jumladan, diniy sohada kadrlar tayyorlash, Imom Buxoriy, Imom Moturidiy nomidagi ilmiy markazlar faoliyatini qo'llab-quvvatlashga doir hujjatlar [7] diniylikning ma'naviy-ma'rifiy yo'nalishda rivojlanishini ko'zda tutadi. Bu esa dunyoviylik prinsiplariga zid bo'lmagan holda diniy qadriyatlarni jamiyat taraqqiyotiga integratsiya qilishga xizmat qilmoqda. Xalqaro hujjatlar ham O'zbekistonda diniy erkinliklar masalasida muhim manba hisoblanadi. So'nggi yillarda BMT va YEXHT doirasida qabul qilingan inson huquqlari bo'yicha hisobotlarda O'zbekistonda vijdon erkinligini ta'minlash borasida ijobiy siljishlar qayd etilgan. Ushbu hujjatlar milliy qonunchilikning xalqaro standartlarga yaqinlashayotganini ko'rsatadi.

Umuman olganda, so'nggi yillarda normativ-huquqiy hujjatlar tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda diniylik va dunyoviylik munosabatlari huquqiy jihatdan muvozanatlashgan, tizimli va bosqichma-bosqich islohotlar asosida rivojlanmoqda. Davlat siyosati diniy erkinliklarni ta'minlash bilan birga, dunyoviylik prinsiplarini mustahkamlashga yo'naltirilgan.

So'nggi yillarda O'zbekistonda diniylik va dunyoviylik munosabatlari masalasi jamiyatni liberallashtirish, diniy erkinliklarni kengaytirish va huquqiy davlat qurish jarayonlari bilan bevosita bog'liq holda ilmiy tadqiqotlar markaziga aylangan. Ayniqsa 2020-yildan keyingi davrda ushbu masala siyosiy, huquqiy va sotsiologik yondashuvlar asosida tahlil qilinmoqda [1].

Bir qator mahalliy tadqiqotlarda O'zbekistonning dunyoviylik modeli "inklyuziv sekulyarizm" sifatida tavsiflanadi. Ushbu yondashuvga ko'ra, davlat dunyoviy tamoyillarga asoslangan bo'lsa-da, diniy qadriyatlarni jamiyat ma'naviy hayotining muhim qismi sifatida e'tirof etadi [2]. Tadqiqotchilar bu jarayonni diniy bag'rikenglik siyosati va konfessiyalararo totuvlikni mustahkamlash bilan izohlaydilar.

2021-yilda yangi tahrirda qabul qilingan "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi Qonun ilmiy adabiyotlarda alohida tahlil qilingan. Huquqshunos olimlar mazkur qonunni diniy erkinliklar kafolatlarini kengaytirish bilan birga, dunyoviy davlat prinsiplarini mustahkamlovchi normativ asos sifatida baholaydilar [3]. Bu esa diniylik va dunyoviylik o'rtasidagi huquqiy muvozanatni ta'minlashga xizmat qilmoqda.

Sotsiologik tadqiqotlarda esa O'zbekistonda diniylikning kundalik hayotda kuchayib borayotgani, biroq bu holat davlatning dunyoviy xarakteriga qarshi yo'naltirilmaganligi qayd etiladi [4]. Aksincha, jamiyatda diniy identitet va fuqarolik identiteti parallel ravishda shakllanayotganligi ta'kidlanadi.

Xorijiy olimlarning so'nggi yillardagi ishlarida O'zbekiston tajribasi Markaziy Osiyoda diniy siyosatni isloh qilishning nisbatan muvaffaqiyatli modeli sifatida ko'rsatiladi. Ularning fikricha, davlat diniy sohani cheklash emas, balki institutsional tartibga solish orqali ekstremizm xavfini kamaytirishga intilmoqda. Bu holat "yumshoq dunyoviylik" konsepsiyasi bilan izohlanadi [5]. Umuman olganda, so'nggi yillarda ilmiy adabiyotlar O'zbekistonda diniylik va dunyoviylik munosabatlari qarama-qarshi emas, balki o'zaro muvofiqlashgan va huquqiy asoslangan tizim sifatida shakllanayotganini ko'rsatadi. Tadqiqotlar ushbu munosabatlarni modernizatsiya, ijtimoiy barqarorlik va milliy taraqqiyot bilan uzviy bog'laydi.

Muhokama. Ilmiy adabiyotlar va normativ-huquqiy hujjatlarni o'rganish O'zbekistonda diniylik va dunyoviylik munosabatlari muvozanatli va bosqichma-bosqich rivojlanayotgan tizim sifatida shakllanayotganini ko'rsatadi. Mavjud manbalarda ushbu munosabatlar keskin qarama-qarshilik emas, balki huquqiy tartibga solingan ijtimoiy hamkorlik doirasida talqin qilinadi.

Muhokama shuni ko'rsatadiki, 2021-yilda "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi Qonunning yangi tahrirda qabul qilinishi diniy erkinliklarni huquqiy jihatdan kengaytirish bilan birga, dunyoviy davlat prinsiplarini mustahkamlashga xizmat qilgan. Ilmiy adabiyotlarda bu holat diniy faoliyatning institutsional va qonuniy maydonga o'tkazilishi sifatida baholanadi.

Shuningdek, so'nggi yillarda Konstitutsiyaning yangi tahriri qabul qilinishi O'zbekistonning dunyoviy davlat sifatidagi maqomini yanada aniq belgilab berdi. Bu

hujjat diniylik va dunyoviylik munosabatlarini siyosiy emas, huquqiy-me'yoriy doirada muvofiqlashtirishga qaratilgan yondashuvning ustuvorligini ko'rsatadi.

Muhokama davomida aniqlanishicha, diniylikning jamiyatdagi faollashuvi asosan ma'naviy-axloqiy ehtiyojlar bilan bog'liq bo'lib, siyosiy tusga ega emas. Ilmiy manbalarda diniy institutlarning ijtimoiy-ma'rifiy roli kuchayib borayotgani, bu esa konfessiyalararo totuvlik va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qilayotgani ta'kidlanadi.

Umuman olganda, O'zbekistonda amal qilinayotgan dunyoviylik modeli moslashuvchan va kontekstga yo'naltirilgan bo'lib, diniy xilma-xillikni tan olgan holda davlat boshqaruvi va huquqiy tizimning betarafligini saqlashga qaratilganini ko'rsatadi.

Natija. Normativ-huquqiy hujjatlar va ilmiy adabiyotlarni umumiy o'rganish asosida O'zbekistonda diniylik va dunyoviylik munosabatlari huquqiy jihatdan muvozanatlashgan tizim sifatida shakllanib borayotgani aniqlandi. Davlat siyosatida dunyoviylik prinsipining ustuvorligi saqlangan holda, diniy qadriyatlarning jamiyat ma'naviy hayotidagi o'rni e'tirof etilmoqda. Natijalari shuni ko'rsatadiki, diniy sohada amalga oshirilgan islohotlar diniy erkinliklarni ta'minlashga yo'naltirilgan bo'lib, ular dunyoviy davlat tamoyillariga zid kelmaydi. Aksincha, diniy faoliyatning huquqiy tartibga solinishi diniylik va dunyoviylik o'rtasidagi muvozanatni mustahkamlashga xizmat qilmoqda. O'zbekistonda diniylik asosan ma'naviy-axloqiy va ijtimoiy-ma'rifiy yo'nalishda namoyon bo'lmoqda. Diniy institutlar ijtimoiy barqarorlik, axloqiy qadriyatlarni targ'ib qilish va konfessiyalararo totuvlikni ta'minlashda muhim ijtimoiy omil sifatida qaralmoqda.

Umuman olganda, o'rganish natijalari O'zbekistonda diniylik va dunyoviylik munosabatlari qarama-qarshi emas, balki o'zaro uyg'unlashgan va huquqiy asosda rivojlanayotgan jarayon ekanini ko'rsatadi. Ushbu yondashuv ijtimoiy barqarorlik va huquqiy davlat qurish jarayonlariga mos keladi.

Xulosa. O'zbekiston jamiyatida diniylik va dunyoviylik o'rtasidagi munosabatlar tarixiy-madaniy meros, davlat siyosati, ta'lim jarayonlari va yoshlar ongida shakllanayotgan yangi qarashlar bilan bevosita bog'liqdir. Natijalar shuni ko'rsatadiki, diniy qarashlar shaxsning ma'naviy asoslarini mustahkamlasa, dunyoviylik uning zamonaviy tafakkuri, huquqiy ongi va ijtimoiy faolligini rivojlantiradi.

Mustaqillikdan keyingi davrda diniy qadriyatlarga nisbatan xolis yondashuv, diniy va dunyoviy tamoyillarni ajratish hamda ularni uyg'unlashtirish jarayoni jamiyat barqarorligini ta'minlovchi muhim omilga aylandi. Yoshlar orasida o'tkazilgan so'rovlar diniy e'tiqod va dunyoviy bilimlar bir-birini to'ldiruvchi holda shakllanayotganini ko'rsatadi.

Bu esa ularga zamonaviy hayotda mustaqil fikrlash, ma'naviy yetuklik va ijtimoiy mas'uliyat bilan qaror qabul qilish imkonini beradi.

Diniy va dunyoviy muloqotning uyg'un rivojlanishi demokratik jamiyat qurish jarayonida ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Umumiy xulosa qilib aytganda, diniylik va dunyoviylikni birdek muvozanatda olib borish O'zbekistonning ijtimoiy-madaniy barqarorligi va kelajak taraqqiyoti uchun zarurdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Saidov A.X. Dunyoviy davlat va vijdon erkinligi masalalari. – Toshkent: TDYuU, 2021.
2. Inoyatov M. O'zbekistonda diniy bag'rikenglik siyosati. – 2022.
3. O'zbekiston Respublikasi. "Vijdon erkinligi va diniy tashkilotlar to'g'risida"gi Qonun (yangi tahrir). – Toshkent, 2021.
4. UNDP Uzbekistan. Religion, Identity and Social Cohesion in Uzbekistan. – Tashkent, 2022.
5. Laruelle M. Islam and Secular Governance in Central Asia. // Central Asian Affairs. – 2023.
6. O'zbekiston Respublikasi. Konstitutsiyasi 1-35-moddalar (yangi tahrir). – Toshkent, 2023.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmon va Qarorlari (2019–2023): Diniy-ma'rifiy sohani rivojlantirishga oid hujjatlar